

מבט על, גיליון 904, 8 במארס 2017

האם תיתכן אישה נשיאה באיראן?

רז צימט

בסוף דצמבר 2016 הצהיר דובר מועצת שומרי החוקה האיראנית, עבאס-עלי כאדח'ודאאי, כי נשים יורשו להתמודד בבחירות הקרובות לנשיאות איראן הצפויות ב-19 במאי. הוא הדגיש, עם זאת, כי המועצה טרם הכריעה בנוגע לפרשנות החוקתית המחייבת בעניין זה. סעיף 115 בחוקת איראן קובע כי אחד הקריטריונים למועמדים לנשיאות הוא היותו של המועמד "רג'ל סיאסי" (رجل سیاسی). מונח זה עשוי להתפרש כאיסור על נשים לכהן בתפקיד, מכיוון שמשמעות המילה "רג'ל" בערבית ובפרסית היא "גבר". עם זאת, המונח עשוי להתפרש גם כ"אדם פוליטי" ללא קשר למגדר. השימוש במונח זה על-ידי מנסחי החוקה האיראנית לאחר המהפכה האסלאמית (1979) היה מכוון ונועד לרצות הן את תומכי הגישה כי אישה יכולה לשמש כנשיאה והן את מתנגדיה.

נשים הגישו את מועמדותן במערכות הבחירות לנשיאות שהתקיימו באיראן החל משנות התשעים, אך מועמדותן של כלל הנשים נפסלה על-ידי מועצת שומרי החוקה, שאימצה את הפרשנות לפיה סעיף 115 מתייחס לגברים בלבד. בבחירות האחרונות לנשיאות, שהתקיימו ביוני 2013, הגישו כ-30 נשים את מועמדותן. כל הנשים נפסלו על-ידי המועצה האחראית, בין היתר, לסיון מועמדים בבחירות למוסדות הפוליטיים הנבחרים על-ידי הציבור.

הודעת דובר מועצת שומרי החוקה עוררה מחדש את הוויכוח הפנימי באיראן סביב זכותן של נשים להתמודד בבחירות לנשיאות. פעילת זכויות הנשים הרפורמיסטית, אזאר מנסורי, הגיבה להודעת הדובר ואמרה כי עצם העלאת הנושא על-ידי המועצה היא בבחינת צעד קדימה לאחר שבמשך שנים סירבה המועצה לאשר מועמדותן של נשים בבחירות באופן גורף. מנסורי הדגישה בדבריה כי הדרך להשתתפות בבחירות עדיין חסומה בפני נשים, אך העריכה כי הודעת הדובר יכולה להכשיר את הקרקע לגיבוש אסטרטגיה שתספק מענה לדרישתן להגביר את שילובן בתפקידי ממשל בכירים. מנסורי העלתה את הצורך באפליה מתקנת לנשים בפוליטיקה בטענה שהנשים האיראניות אינן נהנות מהזדמנויות שוות לגברים ומעורבותן במערכת הפוליטית עדיין קטנה. גם חברת המג'לס טייבה סיאווי הצטרפה לדרישה לאשר מועמדותן של נשים בבחירות וקראה למועצת שומרי החוקה להסיר את המגבלות הניצבות בפני נשים המבקשות להתמודד על משרת הנשיאות. היא הביעה את דעתה כי המונח "רג'ל" בקוראן אינו מתייחס רק לגבר אלא לציון "בן-אדם" באופן כללי וכי על מועצת שומרי החוקה לתת עדיפות לטיפול בסוגיית מועמדותן של נשים לנוכח האווירה החיובית הקיימת בחברה האיראנית בעניין זה והעליה המשמעותית במספר הנשים המכהנות כחברות מג'לס.

במחנה השמרני, לעומת זאת, כבר נשמעת התנגדות לשינוי הפרשנות שהיתה נהוגה עד כה בנוגע להתמודדות נשים בבחירות. פוליטיקאים שמרנים, כדוגמת סגן יו"ר המג'לס לשעבר, מוחמד-רזא באהונר, הצהירו על התנגדותם לרעיון של כהונת אישה נשיאה, בין היתר בטענה שהחברה האיראנית אינה בשלה עדיין לקבל אשה כנשיאה. חוסיין אנוארי, חבר המועצה המרכזית של "מפלגת הקואליציה האסלאמית" השמרנית, הביע את דעתו כי אישה בחברה האסלאמית אינה רשאית להחזיק בידה את מושכות השלטון. הוא ציין כי חוקת איראן מכירה בנשיא כראש הרשות המבצעת וכסמכות הפוליטית העליונה אחרי המנהיג העליון ואין, לפיכך, ביכולתה של אישה לכהן בתפקיד זה.

לאחר המהפכה האסלאמית נמנע שילובן של נשים במשרות פוליטיות בכירות בממשל. נשים שמרו על זכותן לבחור ולהתמודד בבחירות לפרלמנט האיראני (המג'לס), אך הודרו כמעט לחלוטין מתהליכי קבלת ההחלטות ברמה הלאומית. רק במחצית שנות התשעים מונתה אישה כסגנית שר ובשנת 1997 מינה הנשיא הרפורמיסטי מוחמד ח'אתמי לראשונה אישה כסגנית נשיא. הוא בחר כסגניתו לענייני איכות סביבה את מעסומה אבתכאר, ששימשה כדוברת הסטודנטים האיראנים שהשתלטו על השגרירות האמריקאית בשנת 1979 והפכה במהלך השנים לאחת הפעילות הדומיננטיות בתנועה הרפורמיסטית האיראנית. בשנת 2009 ביקש הנשיא מחמוד אחמדינז'אד למנות לראשונה נשים לתפקידי שרות בממשלתו. הוא הגיש שלוש מועמדות לאישור המג'לס, אך רק אחת מהן, מרזיה דסתג'רדי, זכתה באישור המג'לס השמרני. דסתג'רדי (בת 58), רופאה במקצועה וחברת מג'לס לשעבר, שימשה בעבר בתפקידים בכירים שונים במשרד הבריאות וכמנהלת בית-חולים. שמה הועלה לאחרונה בתקשורת האיראנית כמועמדת אפשרית להתמודד בבחירות הקרובות לנשיאות, אם כי היא עצמה הכחישה את הדיווחים בעניין זה.

לאחר הבחירות האחרונות לנשיאות בקיץ 2013 נמנע הנשיא חסן רוחאני מלממש את הבטחת הבחירות שלו למנות נשים לתפקידי שרות בממשלתו מחשש לפסילתן על-ידי המג'לס שנשלט אז בידי רוב שמרני. הוא מינה, עם זאת, ארבע נשים כסגניות נשיא. כמו כן מונו נשים לתפקידי סגנית שר החוץ ודוברת משרד החוץ. מרזיה אפחים, ששימשה כדוברת משרד החוץ, מונתה עם סיום כהונתה בשנת 2015 כשגרירת איראן במלזיה והפכה בכך לשגרירה האיראנית הראשונה מאז המהפכה.

נכונות מועצת שומרי החוקה לשוב ולדון בסוגיית מועמדותן של נשים בבחירות לנשיאות מעידה על הכרה גוברת מצד הממסד הדתי לספק מענה לדרישה הציבורית להסיר חלק מהאפליה הנהוגה נגד נשים ברפובליקה האסלאמית. בשנים האחרונות גבר קולן של נשים ופעילי זכויות אדם באיראן לשינוי החקיקה המפלה נשים. כך, למשל, השיקו פעילי זכויות אדם בסוף 2015 מערכה הסברתית בדרישה לשנות את החוק המונע מנשים נשואות לצאת לחו"ל ללא אישור בעליהן. דרישות נוספות הועלו לשינוי החקיקה ביחס למעמדן החוקי של נשים, זכויותיהן בתחום הנישואין והגירושין, תעסוקתן ואכיפת קוד הלבוש האסלאמי.

דרישות הועלו גם בנוגע לשילוב נשים בפוליטיקה. לקראת הבחירות הפרלמנטריות שנערכו בפברואר 2016 יזמו עשרות פעילים חברתיים מערכה ציבורית במטרה לשפר באופן משמעותי את ייצוג הנשים במג'לס. יוזמי המערכה פנו למגוון פעילויות במישור הפוליטי וההסברתי, ובהן עידוד נשים להגיש את מועמדותן בבחירות, קידום הכללת נשים ברשימות המועמדים של הזרמים הפוליטיים השונים, תמיכה במסעות הבחירות של מתמודדות ועידוד הצבעה למועמדות התומכות בשוויון מגדרי. המאבק הסתיים בהישג חלקי כאשר מספר הנשים במג'לס עלה למספר חסר תקדים – אף כי עדיין קטן – של 17 נשים.

מימוש הדרישות לשינוי החקיקה המפלה נשים אינו פשוט לנוכח התנגדות הממסד הדתי השמרני הרואה בהן פתח מסוכן לערעור ערכי המהפכה. חרף הודעת דובר מועצת שומרי החוקה, קלושים הסיכויים שהמועצה תאשר בעתיד הקרוב אישה כמועמדת בבחירות לנשיאות איראן. הפרשן הפוליטי האיראני אמיר מוחביאן העריך לאחרונה כי הסיכוי למועמדת אישה בבחירות "קרוב לאפס" לנוכח התנאים החברתיים באיראן. השינויים החברתיים והדמוגרפיים באיראן המעודדים השתלבות נשים במרחב הציבורי יוצרים, עם זאת, לחץ גובר גם על אנשי הדת והפוליטיקאים להתאים את החוק למציאות המשתנה. לפיכך, גם אם הצהרת דובר מועצת שומרי החוקה נעדרת משמעות פוליטית מעשית, הרי שהיא משקפת את תהליכי השינוי התרבותיים והחברתיים המתחוללים בחברה האיראנית ועשויים לעודד, גם אם בטווח הארוך, תמורות פוליטיות.